

СЕКЦІЯ 10. СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ;
ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 159.9:329.78(477)

**ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЧИННИК РАДИКАЛІЗАЦІЇ
ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ**Балюта В.В., аспірант
Інститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України

У статті представлені результати експериментального дослідження засобів масової комунікації як чинника радикалізації політичної поведінки в середовищі молоді. Представлені методичні основи організації такого дослідження, обґрунтовано актуальність вивчення зазначеної проблеми в сучасних умовах, визначено перспективи подальших досліджень за окресленою проблематикою.

Ключові слова: *молодь, політична поведінка, засоби масової комунікації, радикалізація, соціально-політична зрілість, чинники радикалізації політичної поведінки.*

В статье представлены результаты экспериментального исследования средств массовой коммуникации как фактора радикализации политического поведения молодежи. Представлены методические основы организации такого исследования, обоснована актуальность анализа обозначенной проблемы в современных условиях, указаны перспективы дальнейших исследований касательно этой проблематики.

Ключевые слова: *молодежь, политическое поведение, средства массовой коммуникации, радикализация, социально-политическая зрелость, факторы радикализации политического поведения.*

Baliuta V.V. MASS MEDIA AS A FACTOR OF RADICALIZATION OF YOUTH POLITICAL BEHAVIOUR

The article deals with the study of factors of youth political behaviour radicalization and particularly radicalizing influence of mass media. The author describes the results of experimental research on the mentioned topic. Methodological and procedural basis of such type of research organization is given as well. The author proves the necessity to study the influence of mass media on youth and its political behaviour in current conditions. And the prospects for future investigations are mentioned in the article.

Key words: *youth, political behaviour, mass media, radicalization, socio-political maturity, factors of political behaviour.*

Постановка проблеми. Демократизація суспільства спричинила розгортання таких проблем, які безпосередньо пов'язані з політичною участю громадян. У цьому контексті найбільшу активність завжди проявляла молодь, адже в силу своїх вікових особливостей (як-то максималізм, емоційна лабільність і збудливість, недостатність навиків розв'язання конфліктних ситуацій, а інколи ще й невміння стримувати себе) вона часто виявляє свою політичну суб'єктивність у досить радикальний спосіб. На політичну свідомість сучасного покоління молоді впливає безліч чинників у контексті безперервної трансформації соціальних інститутів.

Одним із таких чинників є засоби масової комунікації (далі – ЗМК), оскільки саме вони є медіаторами між індивідом і реальними фактами, які відбуваються повсякчас в Україні та світі. ЗМК не просто представляють інформацію реципієнту, але й сортують її, підкреслюючи значимість одних

фактів і відводячи фокус уваги від інших, оформлюють цю інформацію, емоційно забарвлюють її, а часто ще й дають їй якусь оцінку, витлумачуючи її зміст у певний спосіб, що зрештою формує ставлення до предмета інформування того, хто її сприймає.

Результати дослідження О. Оселкова засвідчують, що ЗМК чинять потужний вплив на поведінку молоді. Автор навіть уживає термін «пропаганда» для підкреслення сили такого впливу [10, с. 57]. Беручи до уваги те, що сучасна молодь усе активніше зміщує середовище свого спілкування в мережу Інтернет, а також ураховуючи високий рівень анонімності Інтернет-інформації, видається актуальним більш детальне дослідження цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу ЗМК на політичну поведінку молоді постійно привертає увагу дослідників. Серед них такі вчені, як Р. Уіммер, А. Ратінов, М. Кроз, Дж. До-



мінік, О. Оселков, Р. Фірат, Дж. Джейс, М. Кортні, С. Запрудніков, К. Хаппер, Г. Філо та інші. О. Оселков, називаючи ефект негативного впливу ЗМК на поведінку молоді пропагандою, визначає її саме як психологічний вплив на аудиторію з метою поширення конкретних ідей, чиїхось точок зору, цінностей, побуджень до дії й навіть більше – окремих прикладів поведінки [10, с. 57–58]. Індивіди, які отримали таку інформацію, уже ознайомлені з тим, яким чином можна розв'язати визначену в повідомленні проблему (у таких випадках, як правило, предмет повідомлення представлений саме як проблема, яку необхідно терміново розв'язувати).

Автор подає дві основні умови, поєднання яких є необхідним для того, аби вплив на політичну поведінку медіа-повідомлення відбувся:

- 1) переконання;
- 2) пропозиція.

Основний ефект переконання полягає в тому, що воно дотримується чітких законів логіки, апелюючи до раціонального мислення індивіда.

В основі пропозиції лежить зменшення контролю свідомості за діяльністю індивіда, яке ґрунтується на його переконанні в тому, що інформація, яку він сприймає, є апіорі правдивою, такою, яку не потрібно перевіряти чи шукати інші джерела інформації [10, с. 57–58]. Отже, зрозуміло, що для того, аби змінити політичну поведінку, вплинути на неї, формування одного ставлення до об'єкта чи іншого суб'єкта або навіть переконання недостатньо. Для цього необхідні зразки поведінки – прості та зрозумілі кроки, які може зробити індивід із метою розв'язання проблеми.

Для того, аби зрозуміти вплив ЗМК як чинника радикалізації політичної поведінки, слід спершу з'ясувати, що ж лежить в її основі. Згідно з дослідженнями Т. Гарра в основі протесту й наростання його радикалізації, що зрештою призводить до бунту, лежить акумуляція відносної депривації, яка трактується як розходження між очікуваннями індивіда й реальною ситуацією, його реальними можливостями та їхньою суб'єктивною оцінкою. Фактично це різниця між тим, що індивід має, і тим, до чого він прагне. Автор виводить пряму пропорційність, згідно з якою чим вище зростає відносна депривація, тим швидше й сильніше делегітимізується політична система в сприйнятті індивіда. Радикальна політична поведінка трактується як форма агресії, яка є результатом гніву, породженого станом фрустрації. Основним джерелом фрустрації автор називає дисбаланс між тим,

що індивід має, і тим, що, на його думку, він повинен мати. Проте агресія ще не є радикальністю політичної поведінки. Для цього має відбутися її політизація, яка втілюється в актуальній громадсько-політичній ситуації, виступаючи посередником між радикальною політичною поведінкою й латентною агресією, яка в цьому разі стає актуальною [9].

Французька дослідниця Р. Фірат, вивчаючи роль цінностей і впливу ЗМК на політичну поведінку та громадянську активність у 24 європейських країнах, зокрема й в Україні, установила, що цінності є важливим джерелом громадянського залучення, оскільки саме вони є тими стандартами, які організують політичні погляди, політичну активність і залучення, а отже, і політичну поведінку індивіда. Основний висновок дослідниці полягає в тому, що чим більше індивід сприймає медіа-інформації, тим сильніше він прив'язується до тих повідомлень, цінностей та ідеологій, які йому транслюються через ЗМК [8]. Отже, така особа схильна на віру сприймати й інтеріоризувати ту інформацію, яка транслюється їй, не перевіряючи й не критикуючи її.

Безумовно, ЗМК впливають на емоційну сферу індивіда, адже часто інформаційні повідомлення є не просто сухою констатацією факту, а його оцінкою. М. Ракитянський наголошує, що важливу роль у мотивації політичних дій, а отже, і поведінки, відіграють саме емоції, оскільки вони є проявом як задоволених, так і незадоволених потреб індивіда [6, с. 76].

Для того, щоб дослідити радикалізуючий вплив ЗМК на політичну поведінку молоді, ми послуговуємося розумінням, що фактично радикалізм виконує роль соціально-психологічного складника, мотиватора й ідейного обґрунтування специфічної поведінкової практики, спрямованої на досягнення суспільних змін силовим шляхом [2, с. 77].

Радикальна політична поведінка завжди має, за твердженнями науковців, протестний характер. Радикалізм дослідники пов'язують зі схильністю до крайніх способів реалізації протестності [1, с. 93]. Учасниками протестних акцій є переважно молоді люди – студентство, члени молодіжних політичних і громадських об'єднань. Незаперечним видається й той факт, що протестні форми поведінки особливо яскраво виявляються в юнацькому й молодому віці, що зумовлено психологічними особливостями та віковими кризами [3, с. 221–222]. Крім того, сучасна молода людина все частіше не просто орієнтується на постмодерністські цінності, але й маніфестує їх у своїй

поведінці; серед таких цінностей чільне місце посідають права й свободи людини, індивідуалізм, а інколи навіть знижується повага до влади та владних інститутів.

Проте одних тільки індивідуальних пре-диспозицій для прояву радикальної політичної поведінки недостатньо. Її актуалізація, як правило, накладається на соціальне тло. Дослідники політичної поведінки молоді зазначають, що однією з причин радикалізації є стан соціальної напруженості в суспільстві [2; 5].

Соціальна напруженість визначається як певний психічний стан суспільства, що зумовлюється об'єктивними чинниками й виявляється в індивідуальній і груповій поведінці (злочинність, акції протесту тощо). Соціальна напруженість включає емоційну складову частину, зокрема такі її компоненти, як загальне невдоволення суб'єктів наявною в суспільстві ситуацією, їхнє невдоволення можливостями свого впливу на ситуацію, невдоволення діями тих персоніфікованих соціальних сил, які, за уявленнями суб'єктів, здатні впливати на ситуацію [7, с. 10, 16]. Як бачимо, соціальна напруженість торкається емоційної сфери особистості, виступаючи при цьому так званім фоном, підсилюючи загальну напруженість індивіда.

Таким чином, для розгортання радикальної політичної поведінки молоді необхідне поєднання індивідуальних стимулів із соціальною ситуацією. Власне, дослідженню ролі ЗМК у цьому процесі й присвячена наша стаття.

Постановка завдання. Мета статті – перевірити та проаналізувати, чи впливають ЗМК на молодих людей і чи можуть ЗМК змінювати їхню політичну поведінку й радикалізувати її.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ґрунтуючись на результатах теоретичного дослідження, у своєму експерименті ми перевіряємо припущення про те, що матеріали ЗМК радикального спрямування можуть змінювати як ставлення до предмета інформування, так і актуалізувати готовність до радикальної політичної поведінки молоді. Фактично це є наша гіпотеза. Конкретніше, ми порівнюємо ставлення до актуальних політичних питань і потенційні способи політичної поведінки у двох групах піддослідних.

У дослідженні взяло участь 60 учасників віком від 18 до 35 років. 30 учасників сформували експериментальну групу (17 чоловіків і 13 жінок), а інші 30 учасників – контрольну групу (16 чоловіків і 14 жінок).

Учасникам було запропоновано два різні варіанти тексту на одну й ту саму тему:

учасники експериментальної групи працювали з текстом радикального змісту, який був емоційним, містив логічне обґрунтування того, чому саме зазначена проблема є проблемою й чому її треба розв'язувати, підштовхував до активності й містив не просто заклик до дії, а пропонував конкретний спосіб поведінки з метою розв'язання проблеми. Учасники контрольної групи працювали з текстом нейтрального, неемоційного змісту, такого, який не давав оцінки повідомленню, а тільки констатував факт.

Темою інформування було питання, яке на період проведення дослідження було актуальним і викликало інтерес, а саме: «Недовіра до діяльності представників державної влади».

Безпосередньо перед роботою з текстами та після неї учасникам експерименту було запропоновано відповісти на запитання анкети, де вони зазначали своє ставлення до вказаних проблем, а також потрібно було визначити потенційні способи розв'язання запропонованих проблем, проявляючи свою політичну поведінку як громадянина. Для того, щоб питання, яке перевірялось експериментально, було не таким очевидним для учасників, його було «приховано» серед чотирьох інших питань, які також були актуальними на період проведення експерименту: неефективна антикорупційна боротьба (показові затримання й заяви в ЗМК), несприятлива для молоді ситуація на ринку праці, матеріальні проблеми в суспільстві та перехід до страхової медицини. За таким же принципом та частина анкети, яка перевіряла потенційну політичну поведінку, також містила основну проблему серед двох інших: несприятлива для молоді ситуація на ринку праці й неефективна антикорупційна боротьба (показові затримання та заяви в ЗМК).

Емоційний фон учасників експерименту перевірявся за допомогою методики САН, у якій вони також двічі зазначали міру вираженості визначених методикою ознак, що відповідали їхньому актуальному стану, – до та після експериментального впливу.

Порівняння здійснювалося між відповідними показниками до роботи з текстом і після неї.

Спершу ми перевіряли припущення про те, чи ЗМК вплинули на ставлення до теми інформування. Згідно з ним текст радикалістського змісту впливає на ставлення, адже містить у собі логічне пояснення, є емоційним і заохочує до активності. Результати застосування *t*-критерію Вілкоксона показали, що мають місце статистично значущі відмінності у двох твердженнях в екс-



периментальній групі учасників між до- та післяекспериментальними опитуваннями ($p \leq 0,05$). Перше твердження було темою інформування, а друге (неефективна антикорупційна боротьба, показові затримання й заяви в ЗМК) ідейно дуже пов'язане з експериментальним, тому відмінності також виявилися значущими. Після експериментального впливу з'ясувалося, що рівень вираженості суджень за цими твердженнями змінився в бік тяжіння до крайніх полюсів шкали, зокрема для твердження, яке перевірялось експериментально, він збільшився з 56% до 72%, а для іншого – з 52% до 69,5%. На противагу цим результатам, у контрольній групі статистично значущих відмінностей не виявилось й не спостерігалось динаміки у вираженості суджень за запропонованими твердженнями.

Таким чином, можна зробити висновки, що повідомлення радикалістського змісту в ЗМК впливають на ставлення молоді до актуальних політичних питань.

Після цього ми перевіряли припущення про те, що повідомлення радикалістського змісту в ЗМК впливають на політичну поведінку молоді, радикалізуючи її. Для перевірки цього учасників запитували про те, яким чином вони як громадяни будуть розв'язувати три запропоновані проблеми шляхом зазначення потенційно можливих способів поведінки. Як і в попередньому випадку, згідно з результатами t-критерію Вілкоксона на рівні значимості коефіцієнта $p \leq 0,05$ мали місце дві статистично значущі відмінності в способах політичної поведінки молоді в експериментальній групі: проблема, яка перевірялась експериментально, та знову ж неефективна антикорупційна боротьба (показові затримання й заяви в ЗМК). Причина цьому та ж сама. Щодо середнього показника радикалізму в складі політичної поведінки (значення подані на основі результатів здійсненої експертної оцінки відповідей учасників), то він виріс після експериментального впливу. Зміни були такими¹: за проблемою, яка перевірялась експериментально, показник радикалізму зріс з 1,6 до роботи з текстом до 2,2 після роботи, а за іншою проблемою – також зріс з 1,4 до 1,9.

На відміну від експериментальної групи, результати в контрольній групі не виявили ніяких статистично значущих відмінностей, а середні показники за рівнем радикалізму до та після експериментального впливу

фактично залишилися без змін. Отже, результати підтверджують нашу гіпотезу, і можна стверджувати, що ЗМК чинять радикалізуючий вплив на політичну поведінку сучасної молоді.

Аналізуючи результати емоційних змін в експериментальній групі за методикою САН до роботи з текстами та після неї, можна сказати, що статистично значущих відмінностей за t-критерієм Вілкоксона виявилось більше ($p \leq 0,05$). Статистично значущими були відмінності для двох шкал – «активність» і «настрій». Шкала «самопочуття» значущих відмінностей до впливу та після нього не продемонструвала. Середній показник за шкалою «активність» збільшився з 4,5 до 5,7², що є свідченням того, що після роботи з текстом підвищилася загальна збудженість, навіть напруженість, а також підвищилось бажання активності. Вибір за окремими парами тверджень навіть змістився від одного полюсу значення до іншого (наприклад, від малорухливого до рухливого, від бездіяльного до діяльного, від спокійного до схвилюваного та від байдужого до захопленого).

За шкалою «настрій» середній показник в експериментальній групі, навпаки, знизився від 5,6 до 4,4. Фактично повідомлення, з яким працювали учасники дослідження, мобілізувало до активності, але погіршило настрої. Така комбінація є класичною, коли йдеться про радикальну політичну поведінку. За окремими діадами тверджень вибір досліджуваними полюсу змінився на протилежний (наприклад, від життєрадісного до похмурого, від спокійного до стурбованого, від повного надій до розчарованого та навіть від оптимістичного до песимістичного).

У контрольній групі відмінності виявилися статистично незначущими. Спостерігається падіння показника за шкалою «активність» від 5,1 до 4,8, хоча воно й не є статистично значимим, але все ж таке падіння очевидно пов'язане з утомою від роботи, оскільки запропоноване в контрольній групі повідомлення було неемоційним, нединамічним – звичайний фактаж.

Таким чином, підсумовуючи, можна констатувати, що наша експериментальна гіпотеза була підтверджена: повідомлення радикалістського характеру в ЗМК чинять вплив на емоційну сферу індивіда, тим самим створюючи напругу, якої особа буде намагатися позбутися або ж принаймні зменшити її.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити низку висновків.

1. Повідомлення ЗМК радикалістського змісту є такими, які поширюють політичну,

¹ Рівень радикалізму вимірювався в діапазоні від 0 до 3 балів максимально.

² Максимальний показник за всіма шкалами методики САН становить 7 балів.

ідеологічну чи національну ненависть або ворожість, ненависть або ворожість щодо будь-якої соціальної групи.

2. Ми експериментально встановили, що повідомлення радикалістського змісту спричиняють зміну ставлення молодих людей до конкретних політичних питань, політичних акторів чи навіть політичної системи в цілому на негативне. Такі повідомлення містять не просто обґрунтування актуального конкретного питання як проблемного, а й представляють способи його розв'язання, які, як правило, є простими та конкретними діями, що максимально зрозумілі й прості у виконанні. До того ж ці повідомлення апелюють як до емоційної, так і до когнітивної сфер особистості.

3. Наша експериментальна гіпотеза була підтверджена. Повідомлення ЗМК радикалістського змісту вплинули на ставлення до предмета інформування, змістивши його до крайньої точки вираження. Вони також вплинули на радикальність поведінки, яка продемонструвала зсув у напрямі радикалізму.

Перспективою подальшої роботи за цією проблематикою є застосування отриманих результатів із метою розроблення програми, у якій будуть представлені засоби профілактики радикалістських ідей і настроїв у середовищі молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильчук Е. Социокультурное содержание молодежного политического радикализма и экстремизма

на Украине / Е. Васильчук // PolitBook. – 2014. – № 3. – С. 93–100.

2. Васильчук Е. Молодіжний політичний радикалізм та екстремізм у сучасній Україні : дис. на здобуття наук. ступеня доктора політичних наук : спец. 23.00.03 «політична культура та ідеологія» / Е. Васильчук. – К., 2016. – 482 с.

3. Кияшко Л. Соціально-психологічні детермінанти протестного потенціалу молоді / Л. Кияшко // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2008. – Вип. 7. – С. 221–227.

4. Новиков И. Молодежный радикализм как фактор девиантного поведения : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. социол. наук : спец. 22.00.06 «Социология культуры духовной жизни» / И. Новиков. – Майкоп, 2009. – 24 с.

5. Ольшанский Д. Психология терроризма / Д. Ольшанский. – СПб. : Питер, 2002. – 288 с.

6. Ракитянский Н. Личность политика : теория и методология психологического портретирования / Н. Ракитянский. – М. : Издательство Московского университета, 2011. – 246 с.

7. Слюсаревський М. Соціальна напруженість : теоретична модель необхідних і достатніх показників / М. Слюсаревський // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К. : ТОВ «Вид-во «Сталь», 2002. – Вип. 5 (8). – С. 3–23.

8. Firat R. Media Usage and Civic Life: The Role of Values / R. Firat // Journal of Social and Political Psychology. – 2014. – Vol. 2 (1). – P. 117-142.

9. Gurr T. Why Men Rebel / T. Gurr. – New Jersey : Princeton University Press, 1970. – 421 p.

10. Oselkov A. Features of the materials of extremist orientation influence on youth audience / A. Oselkov // Russian Psychological Journal. – М. : Publishing house "Credo". – Vol. 8, 2011. – P. 56–63.